

УДК 336.71

JEL Classification: G20, G21

DOI: 10.15587/2312-8372.2019.168431

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЗАГРОЗ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ БАНКІВ

Лелюк Н. Є., Родченко С. С.

1. Вступ

Проблема забезпечення високого рівня фінансової безпеки банків є нагальною та актуальною з причин високої взаємозалежності як із станом фінансової системи країни, так із рівнем життя кожної людини. Досліджуючи проблематику фінансової безпеки банку доходимо висновку, що першочерговим завданням є вивчення загроз та небезпек. Поняття «безпека», «загроза», «небезпека», «ризик» є щільно взаємопов'язаними, тими що розкривають зміст та сутність одне одного. З метою формування методологічного підґрунтя забезпечення фінансової безпеки важливо не лише визначитись із теоретичними аспектами, а й дослідити специфіку практичної діяльності господарчих суб'єктів у різних галузях, сферах, в тому числі банківських установ.

Вивчення загроз та небезпек дозволяє визначити ключові напрямки та об'єкти, що потребують захисту, впровадження превентивних дій, тактичних та стратегічних кроків стосовно підвищення рівня фінансової безпеки банку. Важливість та значущість дослідження загроз представлена в роботі [1]. Автор цієї роботи наголошує, що відновлення та підтримання належного рівня фінансової безпеки банків можливо лише за умов відбудови системи виявлення, класифікації, локалізації загроз та регулювання ризиків банків в умовах мінливого зовнішнього середовища. У праці [2] автори використовують поняття «ризик» і обґрунтовують нагальну необхідність управління банківськими ризиками задля забезпечення безпеки комерційного банку. Процес ідентифікації ризиків та розробки заходів щодо їх обмеження та мінімізації є передумовою забезпечення фінансової безпеки банківської установи. Дослідники роботи [3] наголошують, що сучасні учасники банківського сектору та страхового сегменту фінансового ринку стикнулись із такими видами небезпек, що не були характерними для економіки України з моменту здобуття нею незалежності. Зокрема мова йде про воєнні дії на Сході країни, політичну кризу, небувалу соціальну напругу. Підсилені тенденціями глобалізації, ці небезпеки уже чинять руйнівний вплив на фінансову систему держави, а їх наслідки у перспективі важко навіть передбачити. Тому тема ідентифікації загроз безпеці фінансових установ знову набуває актуальності [3].

Таким чином, розробка і впровадження будь-яких рішень щодо підвищення та забезпечення високого рівня фінансової безпеки банку має ґрунтуватися на визначених, проранжованих та усвідомлених загрозах.

2. Об'єкт дослідження та його технологічний аудит

Об'єктом дослідження є внутрішні та зовнішні загрози фінансової безпеки банків України. Предметом дослідження є сукупність теоретичних і практичних аспектів виявлення загроз фінансової безпеки банківських установ. У сучасній

економічній літературі можна знайти різні підходи до визначення загроз та їх класифікації. Ідентифікація загроз та їх ретельний аналіз повинен передувати будь-якому бізнес-рішенню. Однією з найбільших проблем бізнесу є наявність загроз, але їх важко виміряти.

Отже, поліпшення підходів до ідентифікації загроз в банківських установах залишаються важливими та перспективними.

3. Мета та задачі дослідження.

Метою даної роботи є ідентифікація загроз фінансової безпеки банків та систематизація їх в єдину класифікацію, яка дозволить банку приймати управлінські рішення щодо їх виявлення та мінімізації негативних наслідків.

Задля досягнення даної мети були сформульовані наступні задачі:

1. Визначити підходи до класифікації загроз фінансовій безпеці банків – кабінетне дослідження.

2. Провести польове дослідження шляхом опитування та анкетування банківських співробітників вищої, середньої та операційної ланок, щодо виявлення найбільш важливих загроз фінансовій безпеці комерційних банків.

4. Дослідження існуючих рішень проблеми

В даній роботі приділимо увагу дослідженню сутності понять «загроза», «небезпека», «ризик». Лише відзначимо, що фахівці зауважують на відсутність єдності думок щодо сутності та взаємозв'язку даних економічних категорій [4], наявність різних варіантів того, як одна категорія стає частиною іншої [5]. Зауважимо, що небезпека передує загрози, а ризик є результатом впливу або дії загрози.

В літературі банківські ризики класифікуються за різними критеріями. Ієрархія ризиків за ступенем їх важливості на той чи інший поточний момент вибудовується в залежності від ситуації, що склалася на відповідний момент в державі під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Незважаючи на велику кількість робіт вчених у цьому напрямку, єдиного підходу до класифікації загроз та ризиків безпеки банківських установ немає. Так, автор роботи [6] наголошує, що в сучасних умовах для банківського сектору найхарактернішими є такі загрози:

- низька якість капіталу банків;
- проведення банками ризикованої кредитної політики;
- недостатня ефективність банківського нагляду;
- недостатнє покриття депозитів системою страхування вкладів;
- низька ліквідність банківських активів;
- низький рівень кредитоспроможності підприємств реального сектору економіки;
- рівень іноземних інвестицій в банківський сектор.

І цей же автор додає, що однією з основних загроз економічній безпеці банківського сектору є банківська криза, що визначається як період, протягом якого істотна частина банківської системи стає неліквідною і неплатоспроможною. А до мікроекономічних проблем банківського сектору, на думку цього дослідника, слід віднести:

- надлишкову диверсифікацію і експансію банків;

- надто швидке зростання зобов'язань;
- низьку якість кредитів (надлишкову концентрацію, кредити спорідненим компаніям, невідповідність часової структури кредитів і зобов'язань, відсотковий і валютний ризик, низький рівень повернення кредитів);
- погане планування.

А ось особливістю роботи [7] є те, що автор поділяє загрози не за типами, а за джерелами походження.

Автор же роботи [8] класифікує банківські ризики на фінансові ризики, ризики фінансових послуг чи ризики реалізації (що відповідає сутності функціональних ризиків) та інші по відношенню до банку зовнішні ризики. У цілому автори даної роботи погоджуються з зазначеним підходом, який не суперечить підходу Національного банку України (НБУ).

Найбільш змістовною представляється класифікація банківських ризиків, запропонована у роботі [9], в якій виділено шість основних видів ризиків комерційного банку і чотири додаткових види. Найважливіша перевага даної класифікації – це те, що в неї включені як ендогенні, так і екзогенні банківські ризики, що безпосередньо впливають на банківську діяльність.

Але така класифікація не може бути використана комерційними банками для практичного застосування, оскільки вона є досить згрупованою. А в процесі управління часто необхідна більш докладна класифікація з виділення груп і підгруп ризику, в залежності від специфіки проведених банком операцій.

Більш вдалою, і такою, що найбільш точно відповідає сучасному стану українських банків, є класифікація ризиків за дослідженнями [10]. Перевагою даної класифікації є те, що в ній виділено чотири категорії ризиків: фінансові, операційні, ділові та надзвичайні. В свою чергу, вони діляться на відповідні типи, виділення яких є важливою складовою в управлінні ризиками кожного комерційного банку, тому що неналежне управління ними може призвести до збиткової його діяльності. Ризики, на які наражаються українські банки залежать від загальної ділової стратегії банку, його організаційної структури, функціонування внутрішніх систем, включаючи комп'ютерні та інші технології, узгодженості політики банку. А також від заходів, спрямованих на упередження шахрайства та помилок в управлінні. Крім цього, банкам слід вважати на ризики, пов'язані із зовнішнім середовищем банківського бізнесу, в т. ч. з макроекономічними й політичними факторами, правовими умовами та режимом регулювання. А також із загальною інфраструктурою фінансового сектору й системою платежів. На даний момент в українській банківській системі присутні всі типи ризиків, що в випадку реалізації можуть загрожувати діяльності банку в цілому або ж підірвати його фінансове становище і достатність капіталу. Тому дана класифікація досить точно відповідає сучасному стану українських банків і може використовуватися в практичній діяльності.

Аналізуючи види банківських ризиків, слід зазначити, що цей список не буде повним, якщо не охарактеризувати класифікацію ризиків згідно з Базельською угодою про капітал, оскільки Україна вживає заходи щодо інтеграції національної банківської системи у світовий фінансовий простір [11]:

- кредитний ризик;
- ринковий ризик, що включає процентний ризик торговельної книги;

- пайовий ризик торговельної книги;
- валютний та товарний ризики;
- операційний ризик.

Згідно з угодою Базеля II, кожен банк повинен мати у своєму розпорядженні певний розмір капіталу для покриття свої основних ризиків, а саме: кредитного, ринкового, операційного. Разом з цим кожен окремий банк може розробити власну класифікацію ризиків, на які він наражається у своїй роботі. Слід підкреслити, що під час розробки власної класифікації ризиків банк має врахувати класифікацію ризиків, визначену НБУ, та у разі потреби розширити перелік ризиків з метою удосконалення практики управління ними.

Ще одна із класифікацій, яка може використовуватися банківськими установами, є класифікація [12]. Перевага цієї класифікації – це створення визначеної системи ризиків, що включає в себе окремі різновиди, а за основу прийнятий розподіл ризиків на зовнішні та внутрішні. Це, в свою чергу, дозволяє розділити ризики на ендогенні та екзогенні (зовнішні та внутрішні). Саме такий розподіл дозволяє розробляти ефективні методи контролю та можливості управління.

Серед вчених-економістів значну увагу дослідженню класифікації ризиків комерційного банку приділяв автор роботи [13]. Найбільш важливими елементами, покладеними в основу його класифікації є:

- тип (вид) комерційного банку;
- сфера виникнення і впливу банківського ризику;
- склад клієнтів банку;
- метод розрахунку ризику;
- ступінь банківського ризику;
- розподіл ризику в часі;
- характер обліку ризику;
- можливість керування банківськими ризиками;
- кошти управління ризиками.

В залежності від кожного елемента здійснюється подальша класифікація ризиків.

Таким чином, результати аналізу дозволяють зробити висновок про те, що не існує єдиної класифікації загроз та ризиків безпеки банківських установ. Кожен окремий банк може розробити власну класифікацію ризиків, на які він наражається у своїй роботі. Слід підкреслити, що під час розробки класифікації ризиків кожен банк має врахувати класифікацію ризиків, визначену Національним банком України, та у разі потреби розширити перелік ризиків з метою удосконалення практики управління ними.

5. Методи досліджень

Для досягнення поставленої мети були використані наступні методи дослідження:

- абстрактно-логічний і порівняльний аналіз – при розкритті сутності та характеристик загроз банківської діяльності в Україні;
- монографічний метод – для поглибленого вивчення окремих видів загроз у банківських установах;

- експертні оцінки використовували при розробці польового дослідження для оцінки ризику фінансової безпеки банківських установ;
- графічні та табличні методи застосовували при поданні результатів дослідження;
- діалектичний метод – для теоретичних узагальнень на визначення проблем і формування висновків.

При виборі видів загроз були проаналізовані літературні джерела авторства фахівців у банківській галузі і застосовано до авторських розробок.

Застосування цих авторських підходів відрізняє дослідження серед інших.

6. Результати досліджень

Реалії українського сьогодення у сфері банківської діяльності – це внутрішня неузгодженість складових цілісної системи банківської безпеки. Суперечливі тенденції породжені дією об'єктивних та суб'єктивних чинників. Їх визначення та пошук адекватних заходів подолання виявляється надзвичайно важливим для формування практичних кроків на шляху реформування і тактики забезпечення банківської безпеки [14].

Можна стверджувати, що провідними дослідниками сучасності постійно здійснюються спроби систематизації та класифікації загроз, які супроводжують діяльність українських фінансових установ [3].

Більшість науковців досліджують дві групи загроз – зовнішні та внутрішні. Автор праці [14] відзначає, що безпека банку, як організації, пов'язана із внутрішнім і зовнішнім середовищем його діяльності. Загрози зовнішнього середовища – це дії з боку клієнтів, партнерів, конкурентів, державних установ і громадян, а також кримінального середовища. У внутрішньому середовища найбільш загрозливими можуть бути некомпетентні дії персоналу, адміністрації банку та керівників його підрозділів щодо управління активно-пасивними операціями, здійснення банківських операцій, роботи з клієнтами та витоку інформації.

Забезпечення безпеки банку є важливим та складним завданням у контексті формування нової парадигми розвитку української банківської системи. Це зумовлено впливом зовнішнього середовища, яке сьогодні характеризується елементами посткризового розвитку й формування нової світової фінансової архітектури, і внутрішнього середовища, зокрема, поглибленням конкуренції та консолідації банківського бізнесу, лобіювання інтересів конкретних суб'єктів бізнесу. Вплив внутрішнього середовища зумовлює виникнення загроз, які перешкоджають процесу реалізації стратегічних напрямів розвитку банків з погляду прибутковості та мінімізації ризиковості [15].

У роботі [16] досліджено загрози фінансовій безпеці банківської системи, які можна розглядати як зовнішні та внутрішні для конкретної банківської установи.

Автор роботи [17] приводить класифікацію внутрішніх загроз фінансової безпеки:

- неправомірною розтрата коштів службовцями банків;
- незаконне привласнення доходу;
- фальшування витрат;
- зловживання реальними активами банку чи клієнта;
- перевищення повноважень управлінським персоналом;
- підробка документів або внесення до них недостовірних даних;

– шахрайство у сфері бухгалтерського обліку.

В свою чергу до зовнішніх відносить [17]:

– внутрішня і зовнішня політична і економічна стабільність;

– ступінь залежності банківської системи від внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування;

– ступені концентрації активів банків в різних державах або галузях промисловості;

– структура власності на банківські установи.

До внутрішніх загроз належать фактори, які або безпосередньо генеруються банком, або є частиною його внутрішнього середовища. До основних внутрішніх загроз можна зарахувати рівень забезпеченості фінансовими ресурсами, незадовільну структуру активів і пасивів, некомпетентність вищого керівництва й персоналу, а також інші фактори, що безпосередньо належать до внутрішньої діяльності банку [18, 19].

До зовнішніх належать загрози, що містять у собі фактори, які є результатом впливу зовнішнього середовища на банк, зокрема діяльність держави, економічна кон'юнктура в країні та світі, конкуренти тощо. Важливо відзначити, що вплив зовнішнього середовища може бути охарактеризований, як прямий та непрямий, контрольований та неконтрольований, загального та приватного характеру, реальний та потенційний, цілеспрямований та стихійний [20]. Усвідомлення різноманітності впливів зовнішнього середовища надає точного підґрунтя для аналізу зовнішніх загроз та небезпек, джерел їх виявлення та процес подальшого управління.

Зовнішні загрози виникають за межами банку і не пов'язані з його безпосередньою діяльністю. Основними суб'єктами зовнішніх загроз є конкуренти, клієнти, партнери, друзі та вороги, місцеві та державні інституції, органи, організації, установи [19].

Важливо зауважити, що за експертними оцінками найбільш важливими зовнішніми загрозами безпеці українським суб'єктам господарювання є стан національної валюти, законодавство, політичне регулювання та насилля [3]. Особливої уваги доцільно приділяти рівню довіри споживачів банківських продуктів та послуг.

Проведений аналіз літературних джерел показує, що питанням визначення ключових загроз економічній, в тому числі фінансовій, безпеці банку приділяється велика увага. Численні фахівці досліджують дану проблему з різних боків – дехто виходить із більшого завдання забезпечення фінансової безпеки банківського сектору і національної економіки, а інші – досліджуючи банк як окремих суб'єкт господарських відносин.

Для того, щоб проаналізувати загрози, які впливають на фінансову безпеку банківських установ Харківського регіону (Україна), авторами було запропоновано анкету, яка містила перелік зовнішніх та внутрішніх загроз, які мають вплив на фінансову безпеку банків. Дослідження проводилося восени 2018 року.

Питання, що представлені у сформульованій анкеті, спиралися на ретельні дослідження фахової літератури та практичний досвід авторів. Під час складання анкети та визначення переліку загроз автори виходили з наступних передумов:

1) прості формулювання, які були б зрозумілі численним спеціалістам банківської сфери та виключали декілька трактувань;

2) включення до списку тих загроз, що найбільш часто зустрічалися під час теоретичного дослідження та були найбільше обґрунтовані провідними фахівцями;

3) мінімізація прояву позиції респондента (який у даному дослідженні виступає в якості експерту), його кваліфікації, професійної ерудиції, схильності до комплексного аналізу.

Респондентам пропонувалося ознайомитися з переліком представлених окремо двох груп загроз – зовнішніх та внутрішніх. На свій розсуд вони оцінювали ступінь значущості загроз шляхом бальної оцінки від 1 до 10 за принципом: 1 – найбільш важлива та значуща загроза, 10 – найменш важлива.

Перелік загроз представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Загрози, що представлені в анкеті

Зовнішні загрози	Внутрішні загрози
зміна податків (збільшення)	неузгодження дій засновників
зміна законів	дії персоналу
зміна умов діяльності банків (з боку НБУ)	низька компетенція операційного персоналу
зміна тендерних умов	низька компетенція управлінського персоналу
зміна курсу валюти	відсутність стратегії
квотування (обмеження) експорту/імпорту	низький рівень маркетингу
обмеження видів діяльності	виведення (недостатність) фінансових коштів
дії виконавчих органів влади	застарілі засоби праці
дії силових структур	відсутність матеріальних запасів
дії конкурентів	розмір доходів, що зменшується
дії небанківських фінансових установ	витрати, що зростають
дії партнерів	невиконання технологій
дії вкладників	низький правовий захист
дії позичальників	захист інформації
дії «хакерів» та викрадачів	зниження конкурентоспроможності послуг
надання пільг окремим фірмам	втрата ринків збуту
розвиток технологій (технік)	–

Всього було опитано 88 респондентів, які є співробітниками 9 комерційних банків, які працюють у місті Харкові (Україна). На рис. 1 представлено розподіл опитаних респондентів у залежності від їх місця роботи.

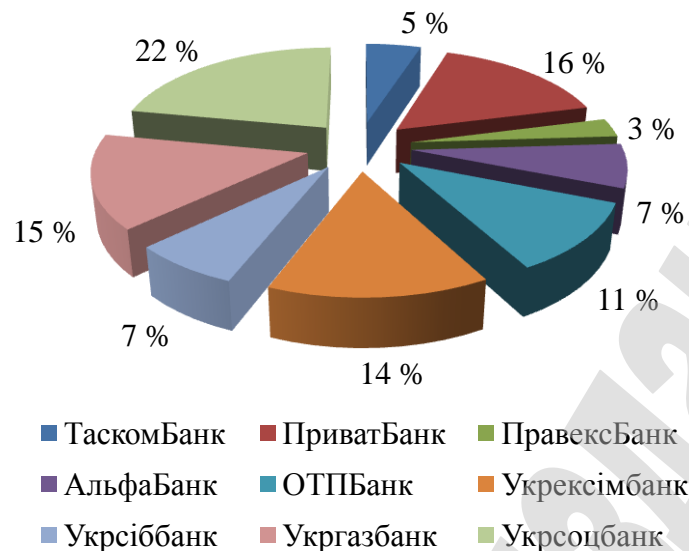

Рис. 1. Розподіл опитаних респондентів за критерієм банку, в якому вони працюють

Найбільшою групою респондентів, яка становить понад 22 % від всіх опитаних, є працівники «Укрсоцбанку».

Приблизно однакова кількість респондентів, що прийняли участь у дослідженні, працює у «ПриватБанку», «Українському Експортно-Імпортному Банку», «Укргазбанку» – відповідно біля 15 % опитаних респондентів у кожному з вказаних банків.

Для забезпечення більшої відкритості респондентів анкетування було анонімним. У той же час, одне з питань анкети спрямоване на визначення ролі, позиції, посади респондента. На рис. 2 представлено розподіл учасників дослідження за рівнем управління.

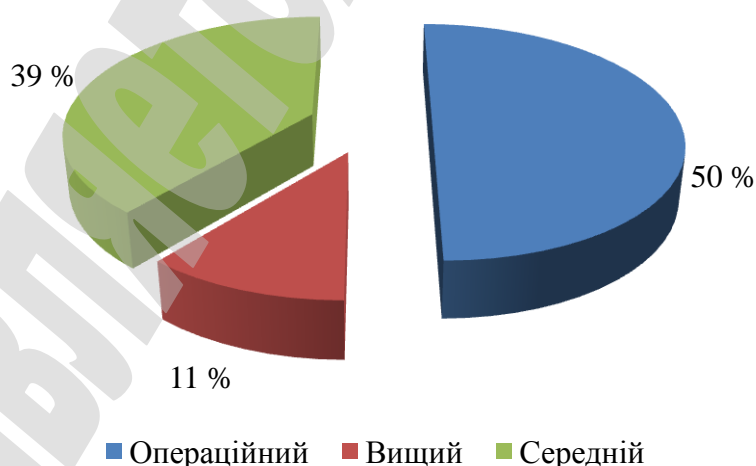

Рис. 2. Розподіл опитаних респондентів за рівнем управління

92 % респондентів вказали на важливість такої зовнішньої загрози економічній безпеці комерційному банку як «зміна законів» (мінливість,

нестабільність та невизначеність законодавчого поля діяльності, яка відбувалася на фоні відсутності призначеного Голови НБУ) (рис. 3).

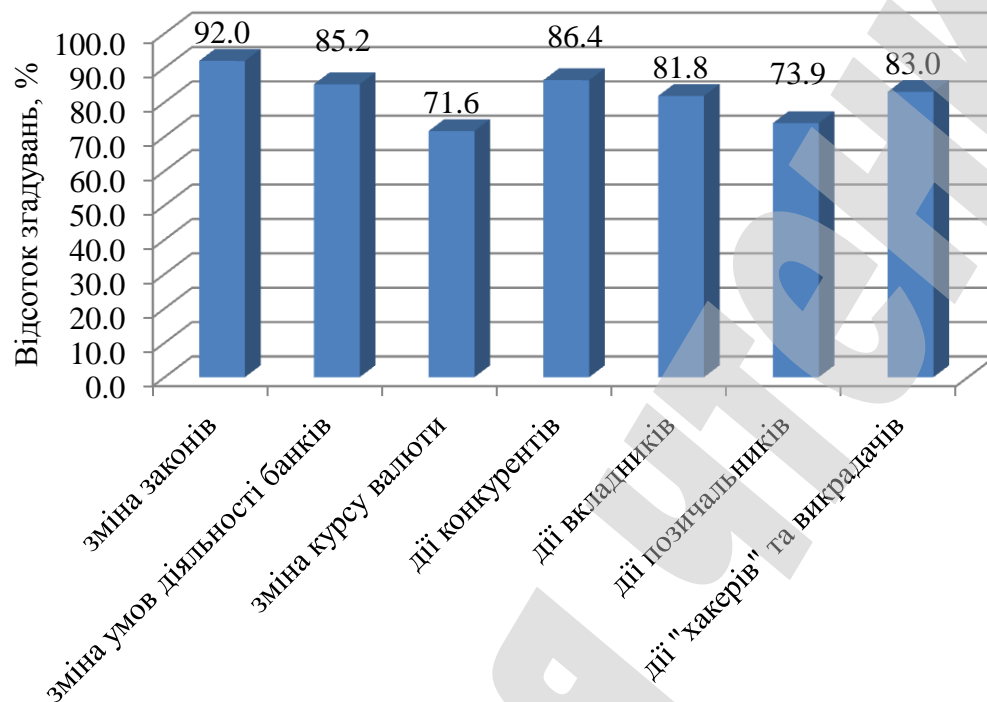

Рис. 3. Зовнішні загрози, які найбільш часто згадувалися респондентами

До найбільш часто згадуваних загроз також увійшли: дії конкурентів (понад 86 % респондентів вказали на неї); зміна умов діяльності банків, яка ініціюється НБУ; дії «хакерів», вкладників, позичальників.

У той же час, середній бал, який виставили респонденти різних банків однаковою загрозою суттєво різняться. Так, найбільш згадувана зовнішня загроза «Зміна законів» співробітниками «ПриватБанку», «Укресімбанку», «Укргазбанку», «Укрсоцбанку» оцінена в середньому на 3 бали – достатньо суттєва і вагома, має сильний вплив на рівень економічної безпеки банку (рис. 3). Найбільш високий середній бал дана загроза отримала від фахівців «Правексбанку» – 1 бал. Спеціалісти з інших чотирьох банків оцінили загрозу зміни законів в середньому на 7 балів.

Аналізуючи внутрішні загрози, які мають вплив на фінансову безпеку банків, за результатами анкетування, можна зробити висновок, що найбільш згадуваною загрозою (95,5 %) є «Компетенції управлінського персоналу». Саме ця загроза, на думку респондентів, є найбільш важливою серед інших. «Дії персоналу» та «Компетенції операційного персоналу» – достатньо суттєві і вагомі і мають 88,6 % згадувань. Приблизно однакову кількість відсотків респонденти розподілили між такими загрозами, як «Відсутність стратегії», «Виведення фінансових коштів» та «Захист інформації» (79,5 %, 78,4 % та 79,5 %, відповідно). Незначною, на думку респондентів, є «Неузгодження дій засновників» (69,3 %). Структура впливу внутрішніх загроз проілюстровано на рис. 4.

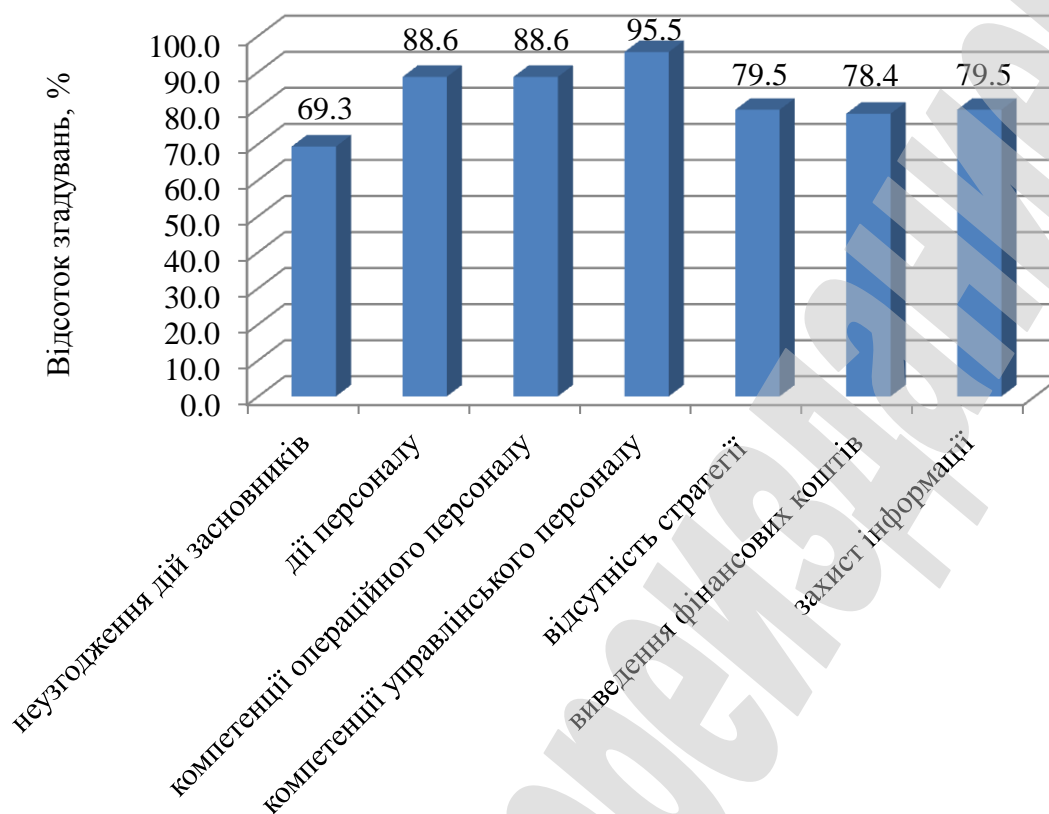

Рис. 4. Внутрішні загрози, які найбільш часто згадувалися респондентами

Можна зробити висновок, що в залежності від різної кваліфікації банківського співробітника та різного рівня його управління, ступінь значущості загроз, які впливають на фінансову безпеку банківських установ суттєво різняться.

Системність всієї сукупності загроз об'єктивно потребує комплексного, системного підходу до вирішення питань забезпечення безпеки банків.

7. SWOT-аналіз результатів досліджень

Strengths. Проведення авторського польового дослідження в банківських установах полягає в тому, що за кількістю опитаних респондентів за рівнем управління можна зробити висновки щодо важливості загроз, які впливають на фінансову безпеку банків.

У порівнянні з іншими підходами, це може бути здійснено шляхом комплексного підходу до оцінки всіх видів ризиків, які мають найбільший вплив на фінансову безпеку банківських установ.

Weaknesses. Для аналізу ризиків існує багато методів. Найчастіше використовується метод експертних оцінок, який має свої недоліки. На думку авторів, треба використовувати декілька різноманітних методів. Бальна оцінка впливу певних видів загроз вимагає повторної перевірки.

Opportunities. У даній роботі представлена версія оцінки опитаних респондентів впливу зовнішніх і внутрішніх загроз на фінансову безпеку банківських установ. Перелік внутрішніх і зовнішніх загроз, що аналізуються,

автори планують в подальшому удосконалити за допомогою розробки бальної шкали оцінки загроз.

Threats. Управління загрозами в банківській установі включає той факт, що запропонована оцінка загроз не є алгоритмом і уникнути втрат через вплив різних загроз неможливе. Це ускладнюється ще і тим фактом, що не всі загрози можуть бути попередньо ідентифіковані та мінімізовані. Запропонована класифікація загроз є універсальною для всіх банківських установ різних регіонів.

8. Висновки

1. Визначено підходи до класифікації загроз фінансовій безпеці банків. Дослідження показали, що на фінансову безпеку банківських установ значною мірою впливають зовнішні та внутрішні загрози. Оскільки неможливо повністю уникнути загроз, необхідно навчитися керувати ними. Одним з основних етапів управління загрозами є їх своєчасне виявлення та їх ідентифікація. Запропоновано авторський підхід до ідентифікації зовнішніх і внутрішніх загроз в банківських установах.

2. Завдяки проведеному польовому дослідженню оцінено значущість та важливість внутрішніх і зовнішніх загроз серед банківських співробітників різних ланок управління. Це дає можливість проводити своєчасні заходи з приводу запобігання загроз або їх мінімізації та попередження негативного впливу на фінансову безпеку банків.

Література

1. Гребенюк Н. О. Фінансова безпека банків: система розпізнавання загроз та усунення ризиків // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Економіка. 2016. № 91. С. 53–64.

2. Квасницька Р. С. Нейтралізація фінансових ризиків як безпосередньої загрози фінансовій безпеці банку // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2010. № 5, Т. 4. С. 203–207.

3. Фурман В. М., Зачосова Н. В. Сучасні загрози економічній безпеці вітчизняних фінансових установ (на прикладі банківських установ і страхових компаній) // Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 16. С. 7–11.

4. Рудніченко Є. М. Загроза, ризик, небезпека: сутність і взаємозв'язок із системою економічної безпеки підприємства // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. 2015. № 25 (1). С. 188–195.

5. Костюк Ж. С. Поняття ризику, небезпеки та загрози як базових категорій розкриття сутності економічної безпеки підприємства // Вісник економіки транспорту і промисловості. 2013. № 43. С. 142–149.

6. Бриштелев А. Теоретико-методологические основы экономической безопасности банковской системы // Банковский вестник. 2009. № 4. С. 23–30.

7. Москвин В. А. Управление рисками при реализации инвестиционных проектов. Москва, 2004. 352 с.

8. Osius M. E., Putnam B. H., Faruqi S. Banking and financial risk management. Washington: World Bank, 1992. 266 p.

9. Rose P. S., Hudgins S. C. Bank Management & Financial Services. McGrawHill Higher Education, 2009. 761 p.

10. van Greuning H., Bratanovic S. B. Analiz bankovskikh ryskov. Systema otsenky korporativnoho upravleniya y upravleniya fynansovym ryskom. Moscow: Ves myr, 2007. 304 p.

11. Щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України: методичні рекомендації, схвалені Постановою Правління НБУ від 02 серпня 2004 № 361. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1045.5945.1&nobreak=1>

12. Козьменко С. М., Шпиг Ф. І., Волошко І. В. Стратегічний менеджмент банку: навч. посіб. Суми, 2003. 734 с.

13. Кириченко О., Гіленко І., Роголь С., Сиротян С., Немой О. Банківський менеджмент: навч. посіб. Київ: Знання-Прес, 2002. 438 с.

14. Варналія З. С. Економічна безпека: навч. посіб. Київ: Знання, 2009. 647 с.

15. Коваленко В. В. Концептуальні основи формування системи безпеки банківської діяльності // Економічний часопис-XXI. 2013. № 1-2 (1). С. 56–59.

16. Коваленко В. В. Структурні елементи й оцінювання рівня фінансової безпеки банківської системи // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2013. № 9 (1). С. 191–199.

17. Фадєєв Д. А. Фінансова безпека банківської діяльності в Україні. URL: http://www.rusnauka.com/5_NITSB_2009/Economics/40908.doc.htm

18. Якуб'як І. М. Сучасні загрози фінансової безпеки комерційних банків України та методи їх управління // Науковий огляд. 2014. Том 7, № 6. URL: <http://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/257/420>

19. Вареник В. А. Проблеми формування фінансової безпеки в банках України // Вісник Миколаївського університету імені В. О. Сухомлинського. 2014. № 2. С. 1030–1033.

20. Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія. Київ, 2003. 280 с.